

BAiD

Balıkesir İlahiyat Dergisi - Balıkesir Theology Journal

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 22.10.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 03.12.2021

BALIKESİRLİ BİR OSMANLI ÂLİMİ: MUHAMMED ŞÂH VE SÛLÂSİYYÂT ŞERHİ*

Muhammet Divani*

Öz

Hacı Hasan er-Rûmî el-Hanefî olarak bilinen Muhammed Şâh (öl. 939/1532); Osmanlı'nın yükselme devrinde yaşayan önemli simalardan biridir. Müderrislikle geçen hayatı ve İmam Buhârî'nin Sûlâsiyyât'ına dair yazdığı şerhi, dönemin ilmî faaliyetlerini barındıran izler taşımaktadır. Kendisini fakih, müfessir, muhaddis ve edip olarak tanıtan kaynaklar, onun çok sayıda eser telif ettiğini belirtmektedir. Ancak tespit edilebildiği kadarıyla eserlerinden sadece "Şerhun Alâ Sûlâsiyyâti'l-Buhârî" isimli hadis şerhi günümüze ulaşmıştır. Zikri geçen şerh, Anadolu coğrafyasında yapılan hadis çalışmalarına örneklik teşkil etmesi açısından önem taşımaktadır. Bu makalede de Muhammed Şâh'ın hayatı tanıtılacak ve söz konusu Sûlâsiyyât şerhi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Osmanlı Âlimi, Muhammed Şâh, Buhârî, Sûlâsiyyât, Şerh.

AN OTTOMAN SCHOLAR FROM BALIKESIR: MUHAMMAD SHAH AND COMMENTARY ON SULASI REVOLUTIONS IN SAHIH AL- BUKHARI

Abstract

Muhammad Shah, known as Haji Hasan er-Rumi al-Hanefi (d. 939/1532); he is important figurer living in the rise of the Ottoman Empire. His life as a professor and his work he wrote about Bukhari's Sulasiyyat (Sûlâsiyyât) contains traces of the scientific activities of the period. Sources introducing himself as a faqih, commentator, muhaddis, and literary scholar state that he wrote a large number of works. However, as far as it can be determined, only the hadith commentary named Sarh ala Sûlasiyyat al-Bukhari (Şerhun Ala Sûlâsiyyâti'l-Buhârî) has survived to the present day. The aforementioned commentary is important in that it sets an example for the hadith studies carried out in the Anatolian geography. In this study, the life of Muhammad Shah will be introduced and the aforementioned sulâsiyyat commentary will be examined.

Keywords: Hadith, Ottoman Scholar, Muhammed Shah, Bukhârî, Triple (Sulasiyyat), Commentary.

* Bu makale, Doç. Dr. Mutlu Gül danışmanlığında hazırlanan "Hadis İlminde Sûlâsiyyât Geleneği ve Muhammed Şâh Balıkesir'in Şerhun alâ Sûlâsiyyâti'l-Buhârî isimli Eserinin İncelenmesi" isimli yüksek lisans tezinin bir bölümünün geliştirilerek hazırlanması sonucu üretilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

e-mail: divani.1993@gmail.com, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0001-9817-2238>

Atıf/Citation: Divani, Muhammet. "Balıkesirli Bir Osmanlı Âlimi: Muhammed Şâh ve Sûlâsiyyât Şerhi". *BAİD* 14 (Aralık 2021), 191-210.

Giriş

Muhammed Şâh Balıkesîrî (öl. 939/1532), Osmanlı'nın yükselme devrinde yaşayan, dönemin önemli medreselerinde müderrislik yapan ve İslâmî ilimlerin çeşitli alanlarında eser telif eden bir Osmanlı âlimidir.

Ta'lik alâ Islâhi'l-Vikâye li-İbni Kemal Paşa,¹ *Şerhun alâ Muhtasari'l-Kudûrî*,² *Hâşiye alâ Tefsîri'l-Beydâvî*³ ve *Şerhun alâ Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*⁴ gibi eserlerinden anlaşıldığı üzere müellif, dönemin entelektüel birikimine paralel olarak geniş bir ilmi birikime sahiptir.

Muhammed Şâh, *Şerhun alâ Sülâsiyyâtî'l-Buhârî* isimli eserinde Hanefî, Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî, Zahirî, Mu'tezile ve Şiâ gibi gerek fikhî gerek itikadî birçok mezhebin konu hakkındaki görüşlerine;⁵ Hasan-ı Basrî (öl. 110/728), Cübbâî (öl. 303/916), Bâkılânî (403/1013), Kâdî Abdülcebbar (öl. 415/1025) gibi Mu'tezile'nin önde gelen isimlerinin düşüncelerine yer vermekte;⁶ mantık, kelâm, usûl-i fıkıh, fıkıh, tefsir, hadis, tabakât ve lügat ilimlerine başvurmaktadır.

Sülâsiyyât cüzlerinin rivâyet edildiği ilk asırlardan, dokuz ve onuncu asırlara gelindiğinde, bu cüzler üzerine birtakım şerhlerin yazıldığı görülmektedir.⁷ Muhammed Şâh'ın *Sülâsiyyât* şerhi de bu asırlarda kaleme alınmıştır. Dolayısıyla, Anadolu'da yaşayan bir Osmanlı âlimi tarafından kaleme alınan şerh, bu coğrafyada yapılan hadis çalışmalarının niteliğine de ışık tutacaktır.

¹ Süleymaniye Ktb. Fatih, nr: 1274.

² Taşköprizâde, *Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâ'i'd-devleti'l-Osmâniyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-Arâbiyye,1975), 1/231; Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (Bağdat: Mektebetü'l-Müsenna, 1941), 8/224; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin fi esmâ'i'l-müellifin ve âsârî'l-musannifin* (Daru İhyai't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut), 3/263.

³ Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, 3/263; Ebu'l-Fellâh, *Abdu'l-Hay b. Ahmed b. Muhammed, Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri min zeheb*, thk: Abdülkadir el-Arnaut, Mahmud el-Arnaut (Dımaşk: Daru İbn Kesir,1406), 8/234.

⁴ Süleymaniye, Musallâ Medrese, arşiv no: 01961; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 1/231; Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 1/522; Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/234; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, 3/263; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, hzr: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen (İstanbul: Meral Yay.), 1/388; Mehmed Süreyya Bey, *Sicill-i Osmanî*, hzr: Nuri Akbayar, sad: Seyit Ali Kahraman, TVYY (İstanbul: Numune Matbaacılık 1996), 4/53; Kehhâle, Amr b. Rıza Abdülğâni, *Mu'cemü'l-Müellifin* (Beyrut: Daru'l-İhyâi't-Turâsî'l-Arabî), 9/180, 11/209.

⁵ Muhammed Şâh, *Şerhun alâ Sülâsiyyâtî'l-Buhârî* (Süleymaniye, Musalla Medrese, arşiv no: 01961), vr. 72-73.

⁶ Muhammed Şâh, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 73-74.

⁷ Sülâsiyyât geleneğinin oluşum ve gelişim aşamalarını, buna etki eden temel saikleri ve bu nevi senedlerin oluşum imkanını görmek için bk. Muhammed Divani, *Hadis İliminde Sülâsiyyât Geleneği ve Muhammed Şâh Balıkesîrî'nin Şerhu Alâ Sülâsiyyâtî'l-Buhârî İsimli Eseri*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

1. Muhammed Şâh'ın Yaşadığı Dönem

Doğum tarihi tam olarak tespit edilemeyen Muhammed Şâh Balıkesirî'nin (öl. 939/1533) ortalama altmış yıl yaşadığı varsayılırsa, hayatının takribi olarak Fatih Sultan Mehmed'in⁸ (öl. 886/1481) son sekiz, Kanûnî Sultan Süleyman'ın⁹ (öl. 974/1566) ise ilk on dört yıllık devrine tekabül ettiği söylenebilir.

Muhammed Şâh; İstanbul'un fethedildiği,¹⁰ felsefi ve ilmi düşüncenin inkişaf ettiği, mezhep taassupluğunun yaşanmadığı¹¹ ve Sahn-ı Semân medreselerinin inşa ettirildiği¹² Fatih Sultan Mehmed (öl. 886/1481) döneminin sonlarına doğru dünyaya gelmiştir. Birçok câmi, medrese, tabhâne, imâret ve dârüşşifâdan oluşan külliyelerin inşa ettirildiği¹³ II. Beyazid'in (öl. 918/1512) hükümdarlık süresince gençlik çağlarında olan Muhammed Şâh; hilâfet makamının Osmanlı'ya geçtiği¹⁴ Yavuz Sultan Selim'in sekiz yıl süren¹⁵ hükümdarlık süresince gençliğinin son evrelerini yaşamıştır. Ömrünün son yıllarını ise Sahn-ı Süleymaniye medreselerini inşa ettiren¹⁶ Kanûnî Sultan Süleyman (öl. 974/1566) döneminde geçirmiştir.

2. Muhammed Şâh'ın Hayatı

Muhammed Şâh'ın yaşadığı asırlar Osmanlı kültür hayatının en parlak devirlerine tekabül etmektedir. Tahsili yüksek padişahlar, iyi yetiştirilmiş şehzadeler, edebî hayatın şekillendiği belli başlı merkezler ve gerek Anadolu'da yetişen gerekse de hariçten getirilen ünlü İslâm bilginleri bu dönemde yaşamışlardır.¹⁷ Kısacası müellifin yaşadığı ve ilmi birikimine etki

⁸ Miladî 1451-1481 arasında hükümdar olan Fatih Sultan Mehmed'in padişahlık süresi toplam otuz yıldır.

⁹ Milâdî 1520-1566 yılları arasında toplamda kırk altı yıl padişahlık yapmıştır.

¹⁰ İnalçık, Halil, "Fatih Sultan Mehmed", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/398.

¹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/150.

¹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Türk Tarih Kurumu Yayınları), 2/145.

¹³ Şerafettin Turan, "II. Beyazid", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 5/237.

¹⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/294.

¹⁵ Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi* (Üçdal Neşriyat), 4/275.

¹⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/587.

¹⁷ Zikri geçen dönemde farklı alanlarda birçok ilim adamı yetişmiştir. Bunlardan öne çıkanlar; nesir yazan ediplerin başında gelen meşhur *Tazarruât* sahibi Sinan Paşa (öl. 893/1487); ünlü şairlerden Ahmed Paşa (öl. 902/1496), Bursalı Lamiî (öl. 938/1531), Balıkesirli Zâtî (öl. 953/1546) ve yetiştirdiği ünlü şairlerden Bâkî (öl. 953/1546), Fuzûlî (öl. 963/1555), Hayâlî (öl. 985/1577); gazel ve mersiyeleriyle şöhret bulan Necâtî (öl. 914/1508), Amasyalı Zeyneb Hanım (öl. 879/1474), Mihrî Hanım (öl. 912/1506); dîvân kâtiplerinden Mesîhî (öl. 918/1512) ve Firdevsî (öl. 914/1508); dilbilimcilerden *Müeyyiretü'l-ulum* sahibi Bergamalı Kadri (öl. 933/1526), *Bâbus* sahibi Merkez Efendi Zâde (öl. 950/1543); meşhur Türk astronom

ettiği, yükselme devri; askerî, ekonomî, ilmî ve kültürel açıdan büyük ilerlemenin yaşandığı önemli bir zaman dilimidir.

2.1. Adı ve Ailesi

Hacı Hasan er-Rûmî el-Hanefî olarak tanınan¹⁸ Muhammed Şâh, asıl adı Muhyiddin Muhammed Câmî olan Hacı Hasan Zâde'nin¹⁹ (öl. 911/1505)

ve matematikçi Ali Kuşçu (öl. 879/1474) ve hocası Uluğ Bey (öl. 853/1449) ve Mirim Çelebi. Bk. Uzun, Mustafa, "Ali Kuşçu", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/408. Sağlıkta Kutbüddin Ahmed (öl. 903/1497), İzmitli Muhyiddin Mehmed (öl. 940/1533); tarihçi ve *Heşt Bihişt* isimli eser sahibi olan İdrîs-i Bitlîsî ile tarihçi ve aynı zamanda şeyhülislam olan İbn Kemâl (öl. 940/1533); meşhur Coğrafyacı ve *Kitâb-ı bahriyye* müellifi Pirî Reis (öl. 960/1552); musikiden bestekâr ve şair Kâtibî ve Serezli Makâmî; hattatlardan Amasyalı Şeyh Hamdullah (öl. 926/1519), oğlu Mustafa Dede (öl. 945/1538); ressam ve nakkaşlardan Bursalı Ali b. İlyas ve Şâhkulu gibi farklı alanlara ait birçok önemli ilim adamı bu dönemde yaşamıştır. Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/590-625; Aynı şekilde Molla Fenârî (öl. 834/1430), Simavnalı Şeyh Bedreddin, Hızır Bey, Alâüddin Tûsî (öl. 860/1455), Molla Hüsrev (öl. 885/1480), Sinan Paşa (öl. 891/1486), Hoca Zâde Muslihuddin Mustafa (öl. 893/1487), Molla Lütî (öl. 900/1494), Müeyyed Zâde Abdurrahman Efendi (öl. 922/1516), Tâcîzâde Câfer ve Sâdî Çelebiler, Zenbillî Ali (Cemâlî) Efendi (öl. 932/1525), İbn Kemâl (öl. 942/1535), Kınıalı Zâde Ali Efendi (öl. 979/1571), Ebussuûd Efendi (öl. 982/1574), Taşköprilî Zâde (öl. 961/1553) gibi pek çok sanatkâr âlim ve şair yine bu dönemde yetişmiştir. Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/647-679; Turan, "II. Beyazid", 5/237.

¹⁸ Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/224; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 8/234; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, 3/263.

¹⁹ Âlim ve edip olduğu belirtilen dedesi Hacı Hasan Zâde, Balıkesirlidir. İlmîni, dönemin önemli âlimlerinden birisi olan Aydınlı Molla Yegân'dan tahsil eden Hacı Hasan Zâde, Fatih Sultan Mehmed tarafından Bursa'ya kadı tayin edilmiş, daha sonra da kazaskerlik yapmıştır. Bk. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/321.

Bu dönemde müderrisliğin son merhalesinin ve en yüksek amirinin kazasker olduğu düşünülürse, Muhammed Şâh'ın dedesinin konumu daha iyi anlaşılacaktır. Nitekim Sahn Medreseleri'ni başarıyla bitirenler ibtidai düzeyde müderrisliğe başlar, daha sonra da göstermiş olduğu başarılarla göre kademe atlardı. Böylece kademe atlayarak zamanla Sahn Medresesi'nde müderris olunabilirdi. Bundan sonra kadılık makamına ve son olarak Fatih Sultan Mehmed döneminde Rumeli ve Anadolu kazaskerliği olarak ikiye ayrılan, Osmanlıların ilk döneminde müderrislerin ve kadıların en büyük makamı kabul edilen kazaskerlik sınıfına yükselebilirdi. Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/588-590.

Dönemin önemli şairlerinden olan Hacı Hasan Zâde, kelim ve dil ağırlıklı olmak üzere birçok alanda eserler kaleme almıştır. Bk. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/321.

Eserlerini genellikle Arapça yazmakla birlikte, şiirlerinde Farsça'yı daha fazla kullanmıştır. Eserleri içerisinde tercümelemelerine de rastlanılmaktadır. Eserleri arasında *Mizânüt-tasrîfî fî ilmis-sarf*, *Haşiye-yi tavzih*, *Natamam garâib-i lûgat*, *Haşiye-yi mukaddemât-ı erbea*, *Haşiye-yi Tefsîr-i Beydâvî alâ Süreti'l-En'âm* zikredilebilir. Buların yanında fıkha dair iki ciltten müteşekkil olan *Mecmau'l-bihâr* isimli eseri de vardır. Şiirlerinde Vâhid ve Camî mahlasını kullanan Hacı Hasan Zâde İran âlimlerinden Hüseyin Vaiz'in "*Ravzatü's-Şühedâ*" sını "*Saadetnâme*" ismiyle terceme etmiştir. Bk. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/321-322.

torunudur.²⁰ Muhammed Şâh'ın babasının adı Mehmed Efendi'dir.²¹ İlk eğitimini babasından almış olduğundan,²² babasının da ilim ehli olduğu ve oğlunun ilmi açıdan gelişmesinde önemli etkisinin bulunduğu söylenebilir. Ancak kaynaklarda babası hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

2.2. İlmî Kişiliği

İlk tedrisâtını babasıyla yapan Muhammed Şâh,²³ döneminin âlimlerinden tahsilini tamamlamıştır.²⁴ Kaynaklarda; fakîh, müfessir, muhaddis²⁵, edip,²⁶ şer'î, aklî ve lûgat ilimleri başta olmak üzere bütün ilimlerde geniş bilgi sahibi olduğundan, aynı zamanda şiire ve tarihe ilgi duyduğundan söz edilen²⁷ Muhammed Şâh, vaktinin tamamını ilme adanmış bir insan olarak tanıtılmaktadır.²⁸ İnsanların dertleriyle hemhal olan, sürekli onların sıkıntısını gidermeye çalışan bir şahsiyete sahip olduğu belirtilmektedir. Tatlı bir usluba ve tartışma ahlakına sahip olduğu söylenen Muhammed Şâh'ın, kendi nefsinin unutacak kadar ilimle ve halkın sorunlarıyla ilgilendiği de belirtilmektedir.²⁹

Diğer taraftan Muhammed Şâh, birçok önemli medresede görev almıştır. Görev yaptığı medreselerde ne kadar süre kaldığı hakkında bilgi bulunmasa da, ilk olarak İstanbul'daki Vezir Davut Paşa Medresesi'nde müderris olduğu kaydedilmektedir.³⁰ İkinci olarak, kaynaklarda ismi belirtilmeyen Edirne'deki bir medresede görev yapmıştır.³¹ Daha sonra günlük seksen akçe maaşla İstanbul Sahn-ı Semân Medresesi'nde göreve getirilmiş,³² bundan sonra Bursa Murâdiye Medresesi'nde müderrisliğe başlamıştır.³³ Son olarak ikinci defa Sahn-ı Semân müderrisliğine getirilen³⁴ Muhammed Şâh, buradaki görevine

²⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/321. Eserin kapak kısmında dedesinin ismi açıkça zikredilmektedir. Bk. *Şerhu Sülâsiyyâti'l-Buhâri*, Süleymaniye Kütüphanesi, Musallâ Medresesi, arşiv no: 196.

²¹ Mehmed Süreyya Bey, *Sicill-i Osmanî*, 4/53.

²² Taşköprizâde, *Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 1/231; Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/224.

²³ İbnü'l-Gazzî, *Dîvânü'l-İslâm*, nşr. Seyyid Kisrevî Hasan (Beyrut 1990), 1/106.

²⁴ Taşköprizâde, *Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 1/231; Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/224.

²⁵ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 8/234.

²⁶ Taşköprizâde, *Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 1/231.

²⁷ Taşköprizâde, *Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 1/231; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 4/53; Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/224.

²⁸ Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/224.

²⁹ Taşköprizâde, *Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 1/231.

³⁰ Taşköprizâde, *Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 1/231; Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/224; İbnü'l-Gazzî, *Dîvânü'l-İslâm*, 1/106-107.

³¹ Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/224.

³² Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/224.

³³ Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/224; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/388.

³⁴ Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/224; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 4/53.

devam ederken vefat etmiştir.³⁵ Kaynaklarda Bursa Murâdiye Medresesi müderrisi iken vefat ettiği³⁶ belirtirse de erken tarihli kaynaklar İstanbul Sahn-ı Semân müderrisi iken 939/ 1532-3'de vefat ettiğini aktarmaktadır.³⁷

2.3. Eserleri

Üretken bir müellif olan Muhammed Şâh'ın çok sayıda risâle ve hâşiye yazdığı kaydedilmektedir.³⁸ Ancak vefatıyla birlikte yazdığı eserlerden birçoğunun dağılıp kaybolduğu,³⁹ birçoğunun da temize çekilmeye muvaffak olunmadan,⁴⁰ müsvedde halde kaldığı söylenmektedir.⁴¹ Mesela fıkha dair ismi belirtilmeyen bir eser yazdığı birçok kaynakta geçmekteyse de eserin akıbetinin ne olduğu bilinmemektedir.⁴² Aynı şekilde *Vikâye* tarzında furu' ile alakalı olarak bir eser yazdığı⁴³ ancak müsvedde kaldığı ifade edilmektedir.⁴⁴ Bu eserin, dönemin önemli simalarından biri olan ve âlimler arasında temayüz eden Kemâl Paşa Zâde'nin (öl. 940/1533) *Islâhu'l-vikâye*'sine yazdığı *Ta'lik alâ Islâhi'l-vikâye li-İbni Kemal Paşa*⁴⁵ olabileceği kuvvetle muhtemeldir.⁴⁶ İttifak edilen birçok meseleyi içerdiği belirtilen *Vikâye*'sinin de müsvedde kaldığı kaynaklarca zikredilmektedir.⁴⁷ Zikredilen eser dışında fıkha dair söylenebilecek son eseri, *Kudûrî'nin Muhtasarı*'na yazdığı *Şerhun alâ Muhtasari'l-Kudûrî* isimli eseridir.⁴⁸ Zikri geçen eserlerinin yanında, *Hâşiye alâ Tefsîri'l-Beydâvî* isimli bir eseri daha vardır.⁴⁹ Tefsire dair kaleme aldığı bu eser de mezkûr eserler gibi yazmalar arasında bulunamamıştır. Diğer taraftan müellifin hadis ilmine dair kaleme aldığı *Şerhun alâ Sülâsiyyâti'l-Buhârî* isimli eseri ise, tespit edilebildiği kadarıyla günümüze kadar ulaşan tek eseridir.⁵⁰ Bu eser vesilesiyle müellifin İslâmî ilimlere olan vukufiyetini ve ilmi birikimini görmek mümkün olmaktadır.

³⁵ Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/224.

³⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/388.

³⁷ Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/224.

³⁸ Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/224.

³⁹ Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/224.

⁴⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/388.

⁴¹ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 4/53.

⁴² Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/224; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, 3/263; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 4/53.

⁴³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/388; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, 3/263.

⁴⁴ Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/224; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 4/53.

⁴⁵ Süleymaniye Ktb. Fatih, nr: 1274.

⁴⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/522; Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/224.

⁴⁷ Taşköprizâde, *Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 1/231.

⁴⁸ Taşköprizâde, *Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 1/231; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1631; Ebu Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/224; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, 3/263.

⁴⁹ Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, 3/263; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 8/234.

⁵⁰ Taşköprizâde, *Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 1/231; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/522; Ebu Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/224; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, 3/263; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı*

3. Şerhun alâ Sülâsiyyâtî'l-Buhârî isimli Eserin Genel Tanıtımı

3.1. Eserin Fizikî Özellikleri

Yazma, 125 varaktan oluşmaktadır. Kırmızı deri kap ile kaplanmış ve kenar kısımlarının bir kısmı hariç tahribattan korunmuş gözükmetedir.⁵¹ Zahriyesinde bazı lafızların tekrar gözden geçirilerek düzeltilmiş olduğundan bahsedilen yazma⁵² düzenli bir şekilde kaleme alınmıştır. Müstensih, 125 varak boyunca her bir sayfaya yedişer satır ayırmış, satır aralarının ve sayfa kenarlarının aynı mesafede kalmasına özen göstermiştir. Aynı şekilde cümle başları ve şerh kısmındaki râvi isimleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bununla beraber sayfa kenarlarına ilave edilen hâşiye tipi notlar göze çarpmaktadır.⁵³

Yazılış tarihine dair kesin bir bilgi olmayan eserin zahriyesinde yer alan hicrî "919" tarihinden hareketle, mezkûr tarihte kaleme alındığı düşünülebilir.⁵⁴

3.2. Eserin Adı ve Telif Amacı

Kaynaklarda *Şerhu Sülâsiyyâtî'l-Buhârî* ve *Şerhun alâ Sülâsiyyâtî'l-Buhârî* olarak geçen eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Musallâ Medresesi Koleksiyonu 001961 numarada, 125 varak olarak yer almaktadır. Fuat Sezgin'in belirttiğine göre yazmanın bir nüshası da Kâhire'de bulunmaktadır.⁵⁵

Muhammed Şâh'a ait böyle bir eserin olduğu, istinsah edilen yazmanın kapağına düşülen "Hacı Hasan Zâde'nin torunu Muhammed Şâh'ın Buhârî Şerhi" ibaresiyle anlaşılmaktadır.⁵⁶ Aynı şekilde birçok bibliyografik kaynak müellife ait böyle bir eserin olduğuna değinmiş⁵⁷ bazılarında da

Müellifleri, 1/388; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 4/53; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 9/180; 11/209; Süleymaniye, Musallâ Medrese, arşiv no: 01961. Musallâ Medresesi, Yahyâ Tefvik ve Yeni Medrese gibi bazı küçük koleksiyonlar bir müddet Râgıb Paşa Kütüphanesi'nde muhafaza edilmiş, Cumhuriyetten sonra Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Geniş bilgi için bk. Erünsal, İsmail E. "Râgıb Paşa Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34/406-7.

⁵¹ Bk. Ek 1.

⁵² Bk. Ek 3.

⁵³ Bk. Ek 4.

⁵⁴ Bk. Ek 3.

⁵⁵ Sezgin, Fuat, *Târîhu turâsî'l-Arabî* (Riyad: 1991), 1/249; Ayrıca, "yazma eser" için bk. Kahire, no: 80. Sezgin'in belirttiği diğer nüsha tüm çabalara rağmen elde edilemediğinden, Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı olan yazma incelenmiştir.

⁵⁶ Bk. Ek 2.

⁵⁷ Taşköprizâde, *Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 1/231; Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 1/522; Ebu Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/234; Mehmed Süreyya Bey, *Sicill-i Osmanî*, 4/53; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, 3/263; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/388; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 9/180, 11/209; Sezgin, *Târîhu turâsî'l-Arabî*, 1/249; Süleymaniye, Musalla Medrese, arşiv no: 01961.

koleksiyonlardaki yeri belirtilmiştir.⁵⁸ Müellifin müderris olması⁵⁹ ve yazmanın giriş kısmında talebelere hitâp edilmesinden⁶⁰ hareketle, eserin talebelere okutulmak için yazıldığı söylenebilir. Bununla beraber, sultana sunulmak için kaleme alındığı da düşünülebilir.

3.3. Eserin Genel İçeriği

Zengin *Sülâsiyyât* literatürünün⁶¹ bir devamı olan eserde, Buhârî'nin *Sahîh*'inde yer alan yirmi iki adet *sülâsî* nitelikli hadis aklî ve naklî deliller ışığında, birtakım eserlerden de faydalanılarak şerh edilmekte; yer yer hadis ricâlî tanıtılmakta ve muğlâk ifadeler açıklanmakta; fikhî, kalamî ve bazı fer'î meseleler, usûlî ve mantıkî açılardan ele alınmaktadır. Ayrıca şerh içerisinde, bu tür rivayetlerin oluşum imkânına göndermelerde bulunmaktadır.⁶²

4. Şerhun alâ Sülâsiyyâtî'l-Buhârî İsimli Eserin Muhteva Değerlendirmesi

Edebî bir dil kullanmaya özen gösteren Muhammed Şâh, hadisten fıkha, tefsirden kelâma, usûlden mantığa kadar İslâmî ilimlerin hemen her dalına atıfta bulunmuştur.

4.1. Müellifin Hadisleri Şerh Metodu

4.1.1. Sened Tahlili ve Ricâl Tanıtımı

Müellif, sened tahliline girmeden önce hadis usulünün bir konusu olan ve eserin teşekkülünde ana rolü üstlenen *âlî isnad ile sülâsiyyât* konusunu vuzûha kavuşturmuştur. Âlî isnad içerisinde üç râvili hadislerin *sülâsî* hadis olarak tanımlandığını, bu hadislerin cümlesine *sülâsiyyât* denildiğini ve Buhârî'de bu tür rivâyetlerin *yirmi iki sahih hadisten* müteşekkil olduğunu belirtmektedir. Devamında *"Bizim yapmak istediğimiz, Allah'ın yardımıyla bu hadisleri şerh etmek, fikhî hükümlerden istinbatta bulunmak, lugavî ve lâfzî düzenlemeleri tayin etmek ve hadislerin râvilerinin isimlerini düzenlemek ve belirtmek gibi bu hadislerle alakalı konuları mübeyyen hale getirmektir"* diyerek amacının ne olduğunu kaydetmektedir.⁶³

Bununla beraber müellif, senette zikri geçen râvileri sırasıyla ele almaktadır. İlk önce râvi isimlerinin telaffuzu hakkında dil bilgisi kurallarından faydalanarak bilgi verip, daha sonra bu ismin ona verilmiş sebebinin açıklamaktadır. Eğer

⁵⁸ Sezgin, *Târîhu turâsî'l-Arabî*, 1/249.

⁵⁹ Taşköprizâde, *Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 1/231; Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/224; İbnü'l-Gazzî, *Dîvânü'l-İslâm*, 1/106-107.

⁶⁰ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 1.

⁶¹ Sülâsiyyât literatürü için bk. Muhammed Divani, "Hadis İlminde Süasıyyât Literatürü", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 15 (Haziran 2021), 116-143.

⁶² Sülâsî nitelikli rivayetlerin oluşum imkânı için bk. Muhammed Divani, "Hadis İlim Geleneğinde Sülâsiyyât", *Hadis Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, ed. Nilüfer Kalkan Yorulmaz, (İstanbul: Ensar Yayınları, 1. Basım, 2021), 139-141.

⁶³ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 1- 2.

mezkûr râvinin bir künyesi veya lakabı varsa onu belirtip, manasını açıklamakta ve bu künyenin ona verilmiş sebebinin belirtmeye çalışmakta; bazı garip kelimelerin kökenine inerek hangi lehçelerde kullanıldığına dair bilgi vermektedir. Bunu yaparken Cevherî'nin (öl. 398/1007) *Sihâh* adlı sözlüğünden faydalanan⁶⁴ müellif, zaman zaman râviler hakkındaki bilgileri uzun uzadıya açıklamaktadır. Mesela râvilerden Mekkî b. İbrahim'i tanıtırken *el-Mekkî* ifadesinin nispet için olmadığını râvinin ismi olduğunu ve nasıl okunması gerektiğini ifade etmekte; lakabının Ebû's-Seken, babasının ise İbrahim b. Beşir olduğunu söylemektedir. *el-Mekkî*'nin Buhârî'nin yaşı büyük hocalarından/kibardan birisi olduğunu kaydetmekte; hayatı ve yaşantısı hakkında kısaca bilgi vererek, hicrî 214 yılında Belh'de 100 yaşına yakın iken vefat ettiğini vurgulamaktadır. Aynı şekilde, Yezid b. Ebî Ubeyd'i (öl. 146-7/763) tanıtırken *Ubeyd* ifadesinin ismi tasğir olup ve hürrün zıttı olduğunu aktarmaktadır. Öte yandan sahâbe hakkında daha geniş izahatlar yapmaktadır. Mesela sahabeden biri olan Seleme b. Ekva' tanıtırken Rıdvan Biatı'nı gördüğünü ve orada Rasûlullah'a başta, ortada ve sonda olmak üzere üç defa biat ettiğini belirtmektedir. Rasûlullah'tan 77 hadis rivayet ettiğini, Buhârî'nin bunlardan 21 tanesini tahrîç ettiğini; Seleme'nin (öl. 74/693) cesur olduğunu, iyi ok attığını ve at yarışında güzel yarıştığını ifade etmektedir. Rebeze'de yaşadığına ve kurt ile konuştuğuna dair rivayetleri de aktarmaktadır. Daha sonra râvilerin kişilikleriyle ilgili dikkat çeken bilgilerden bazılarını zikredip kaç yıl yaşadığını ve kaç senesinde vefat ettiğini ortaya koymaktadır.⁶⁵ Bu şekilde, senette yer alan râvileri vefat tarihleriyle birbirine bağlayarak bir bütünlük sağlamaya gayret ettiği anlaşılmaktadır. Aynı râvi başka bir hadiste tekrar zikredilirse ilk geçtiği yere atıfta bulunarak tekrara düşmeyip sözü uzatmamaktadır.⁶⁶

Müellif, râvileri tanıtırken hangi eserlere müracaat ettiğini zikretmemektedir. Ancak râviler hakkında verdiği bilgiler genel itibarıyla *Takribu't-Tehzib* ve *Fethu'l-bârî*'de yer alan bilgilerle örtüşmektedir.⁶⁷

4.1.2. Metin Değerlendirmesi

Müellif, metin değerlendirme yaparken, gerekli yerlerde lâfzî düzenlemeler yapmakta ve fikhî hadislerden hükümler istinbat etmektedir. Bununla beraber metni değerlendirirken hadis ve fıkıh usullerini, yeri geldikçe mantık kurallarını ve tefsir ile kelâmî bilgileri serdetmektedir.

⁶⁴ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 4, 7, 63.

⁶⁵ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 4-6, 57.

⁶⁶ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 23, 49, 62.

⁶⁷ Örnek olarak bk. İbn Hacer el-Askalanî, *Takribu't-Tehzib*, thk. Muhammed Avvame (Daru'r-Rüşd, Suriye: 1986), 603; İbn Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîh-i Buhârî*, thk. Ahmed b. Ali İbn Hacer (Daru'l-Marife, Beyrut: 1379), 6/18.

Müellifin, ricâl tanıtımında gözettiği mantikî sıralama metnin şerhinde de görülmektedir. Şöyle ki ilk önce kapalı ifadelerin okunuşunu açıklamakta, devamında lügavî izahatta bulunmakta, varsa kelimenin eşanlamlısını zikretmektedir. Bazen önemli gördüğü konu hakkında izahatlarını uzatmakta ve çeşitli yaklaşımlar sergilemektedir. Misal olarak zikretmek gerekirse ilk hadiste yer alan *hazırlansın* manasındaki *fe'l-yetebevve'* kelimesinin üzerinde oldukça fazla durduğu görülmektedir. Burada hangi mananın daha doğru olacağını sebepleriyle birlikte kaydetmektedir.⁶⁸

Diğer taraftan müellif, ele aldığı bir hadisi şerh ederken hem rivâyet hem de dirâyet yöntemini kullanmaktadır. Doğru olduğuna kanaat getirdiği bir görüşü, delil olarak sunduğu hadislerle⁶⁹ ve ayetlerle desteklemektedir.⁷⁰

Bununla beraber hadislerle ilgili bir kısım şârihin yorumuna yer vermekte,⁷¹ eserlerinden bazen dolaylı bazen de doğrudan alıntılar yapmaktadır.⁷²

Fıkîh hüküm ifade eden hadislerin şerhinde birçok mezhebin görüşüne değinmesi dikkat çekmektedir. Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî, Hanefî, Mu'tezile ve Şîa gibi birçok mezhebin konu hakkındaki görüşüne yer vermekte;⁷³ Hasan Basrî, Cübbâî, Bakıllânî, Kâdî Abdülcebbar gibi Mu'tezile'nin önde gelen isimlerinin görüşlerine değinmektedir.⁷⁴ Fıkîh konularında İmam Mâlik, İmam Şâfiî, Ebu Hanife ve İbn Hazm'ın görüşlerine atıfta bulunan⁷⁵ müellif, her ne kadar Hanefî mezhebinden olduğunu belli etse de mevcut konuları söz konusu alimlerin görüşleriyle beraber toplu bir bakış açısıyla ele almaktadır. Bu doğrultuda birçok yerde aklî deliller sunmakta,⁷⁶ kendi görüşünü ifade etmekte⁷⁷ ve yeri geldikçe kabul görmüş görüşlere farklı yaklaşımlar getirmektedir.⁷⁸

*Sülâsiyyât'*ı oluşturan yimi iki hadis, farklı konuları ihtiva ettiği için, şerh edildiğinde İslâmî ilimlerin diğer kollarına müracaat etmeyi gerektirebilmektedir. Dolayısıyla, ilk olarak hadis, fıkîh ve tefsir usûllerine dair açıklamalar görülmektedir. Bazen bir "usûl" kavramını, bazen "usûl" konusunu açıklamakta,⁷⁹ bazen de direk usûl kaidelerinden faydalanarak fikirler

⁶⁸ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 10.

⁶⁹ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 7-9, 32, 79-85, 92.

⁷⁰ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 49, 71-76, 79, 92, 96-106.

⁷¹ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 17, 21-22, 44, 109.

⁷² Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 17, 21-22, 44, 109.

⁷³ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 72-73.

⁷⁴ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 73-74.

⁷⁵ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 114.

⁷⁶ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 75-6.

⁷⁷ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 27.

⁷⁸ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 14.

⁷⁹ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 14.

üretmektedir.⁸⁰ Zikrettiği ayetlerin tefsirine müracaat ettiği, bazen bizzat kendisinin yorumladığı,⁸¹ bazen de tefsirlerden iktibaslarla bunduğu görülmektedir.⁸² Muhammed Şah, yer yer kelâmî ve felsefî konulara da girmekte, dolayısıyla kelâm ve felsefeye dair konuları açıklamaktadır. Buna “madde-sûret, hüsün-kubuh, cedel” konuları örnek olarak verilebilir.⁸³ Müellifin, siyer ilmine de sıklıkla müracaat ettiği görülmektedir. Aynı zamanda siyerle ilgili bazı hadisleri kendine özgü mantık çerçevesinde yorumladığı dikkat çekmektedir. Mesela “rıdvan biatı”yla ilgili konuda, ilgili hadiste “ölüm üzere biat ettik” lafzının bizatihi “ölmek için” değil, “savaşın çetinliğine sabretmek” şeklinde yorumlamaktadır.⁸⁴ Bununla beraber, mantık kurallarından istifade ettiği,⁸⁵ insan biyolojisine dair tıbbî bilgiler sunduğu,⁸⁶ edebiyata dair çeşitli yorumlarının olduğu, şiir ve kasideler serdederek yeri geldikçe nazmı kullandığı görülmektedir.⁸⁷ Gerek ricâl tanıtımında gerek hadislerin şerhinde gerekse de ayetlerin tefsirinde dil bilgisinden mümkün olduğunca faydalanmaktadır.⁸⁸

4.2. Müellifin Faydalandığı İlmî Kaynaklar

Müellifin faydalandığı ilmî kaynaklar oldukça çeşitlilik arz etmektedir. Lugattan mantığa, tefsirden kelâma birçok disipline müracaat ettiği daha evvel zikredilmişti. Faydalandığı kaynaklardan hangilerinin daha fazla ön plana çıktığı görülsün diye, ilgili eserlerin yazma boyunca isminin geçtiği yerler dipnotta belirtildi. Bu şekilde ismi geçen kaynağa kaç defa müracatta bulunduğu görülebilecektir. Kullanılan kaynaklar şöyle sıralanabilir:

Lugate dair: Cevherî (öl. 398/1007), *es-Sihâh*.⁸⁹

Hadis şerhlerine dair: Tahavî (öl. 321/933) *Şerhu Müşkilli'l-âsâr*,⁹⁰ Hattâbî (öl. 388/998) *A'lamü'l-hadîs fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*,⁹¹ İbn Battal (öl. 449/1057) *Şerhu'l-Camii's-Sahîh*,⁹² Kirmânî (öl. 500/1106) *el-Kevâkibu'd-derârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*,⁹³ Sağânî (öl. 650/1252) *Meşâriku'l-envâr*,⁹⁴ Nevevî (öl.

⁸⁰ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 40, 74.

⁸¹ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 123.

⁸² Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 19, 85.

⁸³ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 92, 85, 60.

⁸⁴ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 50-52.

⁸⁵ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 79.

⁸⁶ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 58-9.

⁸⁷ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 79, 87-88.

⁸⁸ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 19, 86.

⁸⁹ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 4, 7, 63.

⁹⁰ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 12.

⁹¹ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 7, 30, 42, 68.

⁹² Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 7, 17.

⁹³ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 9, 27, 60, 62, 85, 87, 109.

676/1277) *el-Minhac fi şerhi Sahîhi Müslim b. Haccac*,⁹⁵ Tıbî (öl. 743/1342) *Mişkâtî'l-Mesâbih* şerhi olan *el-Kâşif an hakâiki's-Sünen*,⁹⁶ İbn Hacer el-Askalanî (öl. 852/1448) *Fethu'l-bârî şerhu Sahîh-i Buhârî*.⁹⁷

Tefsire dair: Taberî (öl. 310/922) *Câmiu'l-beyân an te'vîlî âyi'l-Kur'an*,⁹⁸ Zemahşerî (öl. 538/1143) *el-Keşşâf*,⁹⁹ Beydâvî (öl. 685/1286) *Envâru't-tenzîl*.¹⁰⁰

Fıkıh ve fıkıh usulüne dair: Ebü'l-Hüseyin el-Basrî (öl. 436/1044) *Kitâbü'l-mu'temed fî usûli'l-fıkh*,¹⁰¹ Pezdevî (öl. 482/1089) *Usûlü'l-Pezdevî*,¹⁰² Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1209) *el-Mahsûl*,¹⁰³ Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1209) *el-Müntehâb (Hâsilü'l-Mahsûl)*,¹⁰⁴ İbn Kudâme (öl. 620/1223) *el-Muğnî*,¹⁰⁵ Ebü'l-Berekât en-Nesefî (öl. 710/1310) *el-Menâr*,¹⁰⁶ Sadruşşeri'a (öl. 747/1346) *et-Tavzîh şerhu't-Tenkîh*,¹⁰⁷ Taftazanî (öl. 722/1322) *et-Telvîh fi keşfi haka'iki't-tenkîh*,¹⁰⁸ Bâbertî (öl. 786/1384) *el-İnâye li-şerhi'l-Hidâye*,¹⁰⁹ Celaeddin er-Rumî *Şuruhi'l-Hidâye*.¹¹⁰

Râvi biyografilerine dair, İbn Hacer (öl. 852/1448) *et-Takribu't-Tehzîb*.¹¹¹

Kelâma dair: Cüveynî'nin (öl. 478/1085) ismi tespit edilemeyen bir eseri,¹¹² Adudüddin el-Îcî (öl. 756/1355) *el-Mevâkıf*.¹¹³

Mantığa dair: Taftazanî (öl. 792/1389) *el-Makasidu't-tâlibin fi ilmi usulî'd-dîn*.¹¹⁴

⁹⁴ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 12.

⁹⁵ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 55, 63, 63, 67.

⁹⁶ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 7, 44.

⁹⁷ İsim olarak geçmese de kullandığı bilgilerle örtüşmektedir.

⁹⁸ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 85.

⁹⁹ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 19, 107, 111.

¹⁰⁰ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 32, 74.

¹⁰¹ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 75.

¹⁰² Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 74, 86.

¹⁰³ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 74, 105.

¹⁰⁴ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 74.

¹⁰⁵ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 74.

¹⁰⁶ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 74.

¹⁰⁷ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 48.

¹⁰⁸ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 74, 80.

¹⁰⁹ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 33.

¹¹⁰ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 112.

¹¹¹ İsim olarak geçmemektedir. Rical tanıtımında kullandığı bilgilerle buradaki bilgiler kısmen örtüşmektedir.

¹¹² Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 13.

¹¹³ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 89.

¹¹⁴ Balıkesirî, *Sülâsiyyâtî'l-Buhârî*, vr. 87.

Hadis külliyyatına dair: İmam Mâlik (öl. 179/766) *Muvatta*,¹¹⁵ Ahmet b Hanbel (öl. 241/855) *el-Müsned*, Buhârî (öl. 256/869) *Sahîh-i Buhâri*, Ebu Davut (öl. 275/888) *es-Sünen*,¹¹⁶ Münzirî (öl. 656/1258) *Muhtasari's-Sünen* (*Muhtasari's-Süneni Ebi Davud*).¹¹⁷

Sonuç

Osmanlı döneminde hadis ilmine dair yapılan çalışmalar, yazıldıkları dönemin önemli bir yansımasını oluşturan ve keşfedilmeyi bekleyen muazzam bir hazinedir. Derleme cüzler üzerine yapılan şerh yazım geleneğinin bir devamı niteliğinde olan Muhammed Şâh'ın *Sülâsiyyât* şerhi de bu hazinenin bir parçasını oluşturmaktadır. Aklî ve naklî kaynaklar eşliğinde şerhini tamamlayan Muhammed Şâh'ın; kelâmdan felsefeye, hadisten tefsire, fıkhıtan edebiyata, usûlden mantığa kadar birçok ilimde söz sahibi olduğu, bu ilimleri mümkün olduğu kadarıyla eserinde harmanlamaya çalıştığı görülmektedir. Muhammed Şâh, ele aldığı bir hadisi muhtelif açılardan yorumlamakta ve bazen klasik düşüncenin dışına çıkarak kendi görüşünü belirtmektedir. Müellifin, zengin bir literatürden faydalanması dikkatleri çeken bir diğer husustur.

Hâsılı, Osmanlı Devleti'nin en parlak döneminde yaşamış, kendisine önemli görevler tevdi edilmiş, muhtelif alanlarda eserler telif etmiş, Buhârî'nin *Sülâsî* nitelikli hadislerine şerh yazmış Balıkesirli bir âlim olan Muhammed Şâh'ın ve hadis şerhinin tanıtılıp incelenmeye çalışıldığı bu çalışmanın, yeni araştırmalara kapı aralması umulmaktadır.

Kaynakça

- Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifin fi esmai'l-müellifin ve âsari'l-musannifin*. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. hzr: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, İstanbul: Meral Yayınları.
- Divani, Muhammet. *Hadis İlminde Sülâsiyyât Geleneği ve Muhammed Şâh Balıkesirî'nin Şerhu Ala Sülâsiyyâti'l-Buhâri İsimli Eseri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Divani, Muhammet. "Hadis İlminde Sülâsiyyât Literatürü", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 15 (Haziran 2021), 116-143.
- Divani, Muhammet. "Hadis İlim Geleneğinde Sülâsiyyât", *Hadis Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu Tebliğler Kitabı*. ed. Nilüfer Kalkan Yorulmaz. 139-141. İstanbul: Ensar Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Ebu'l-Fellâh, *Abdu'l-Hay b. Ahmed b. Muhammed. Şezerâtü'z-zeheb fi ahbari min zeheb*, thk. Abdülkadir el-Arnaut, Mahmud el-Arnaut, Dımaşk: Daru İbn Kesir, 1406.

¹¹⁵ Balıkesirî, *Sülâsiyyâti'l-Buhârî*, vr. 38.

¹¹⁶ Balıkesirî, *Sülâsiyyâti'l-Buhârî*, vr. 20.

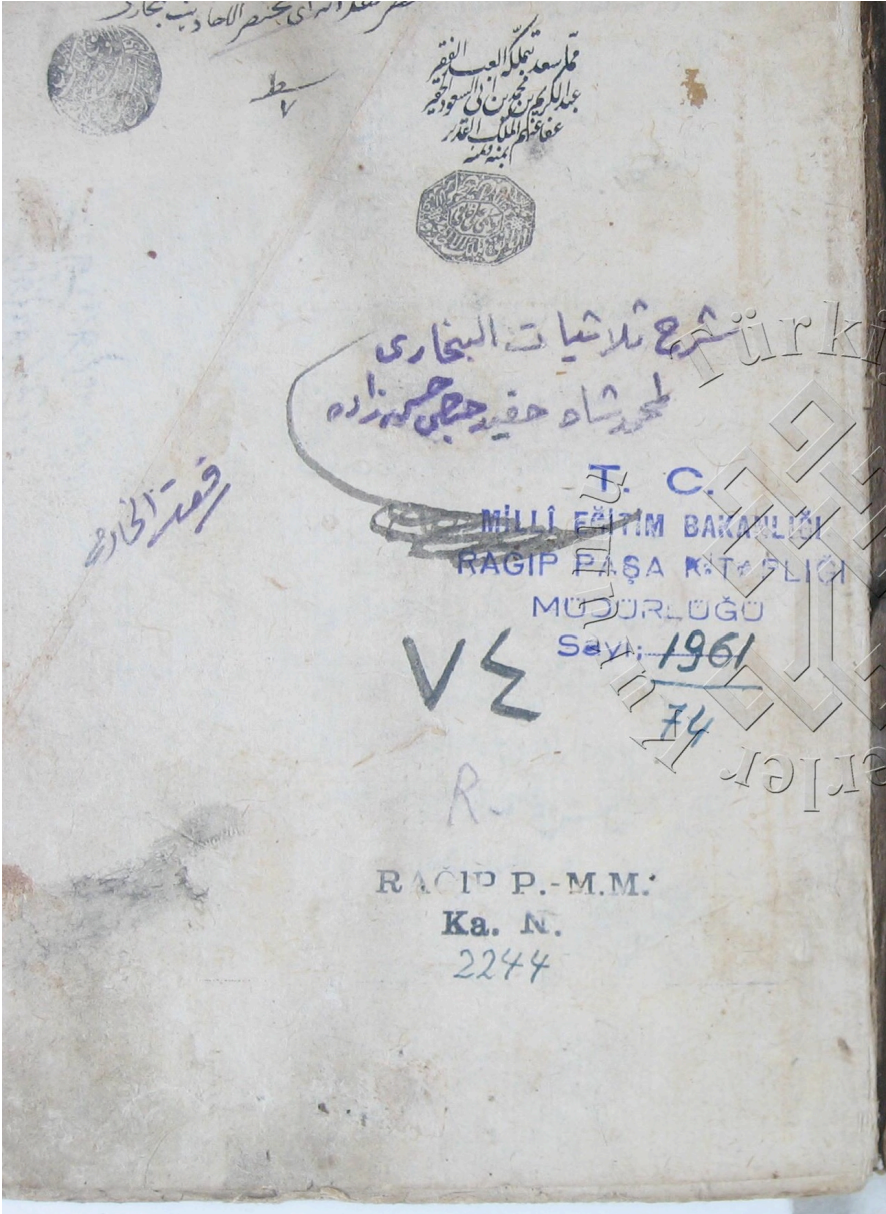
¹¹⁷ Balıkesirî, *Sülâsiyyâti'l-Buhârî*, vr. 45.

- Hammer, Joseph Von. *Büyük Osmanlı Tarihi*, Üçdal Neşriyat, 1. Basım.
- İnalçık, Halil. "Fatih Sultan Mehmed", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 28/398. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- İbn Hacer el-Askalani, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîh'i-Buhârî*, thk. Ahmed b. Ali b. Hacer. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Hacer el-Askalanî. *Takrîbu't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvame. Suriye: Daru'r-Rüşd, 1986.
- İbnü'l-Gazzî. *Dîvânü'l-İslâm*. nşr. Seyyid Kisrevî Hasan. Beyrut: 1411/1990.
- Kâtib Çelebî. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*. Bağdat: Mektebetü'l-Müsenna, 1941.
- Kehhâle, Amr b. Rıza Abdülğâni. *Mu'cemü'l-müellifin*. Beyrut: Daru'l-İhyâi't-Turâsî'l-Arabî.
- Mehmed Süreyya Bey. *Sicill-i Osmanî*. hzr: Nuri Akbayar. sad: Seyit Ali Kahraman. TVYY, İstanbul: Numune Matbaacılık, 1996.
- Muhammed Şâh. *Şerhun alâ Sülâsiyyâti'l-Buhârî*. Süleymaniye, Musalla Medrese, arşiv no: 01961. vr. 72-73.
- Sezgin, Fuat. *Târîhu turâsî'l-Arabî*, Riyad: 1991.
- Taşköprizâde. *Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemai'd-devleti'l-Osmâniyye*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-Arâbiyye, 1975.
- Turan, Şerafettin. "II. Beyazid", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 5/236. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Uzun, Mustafa. "Ali Kuşçu", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 36/407-414. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

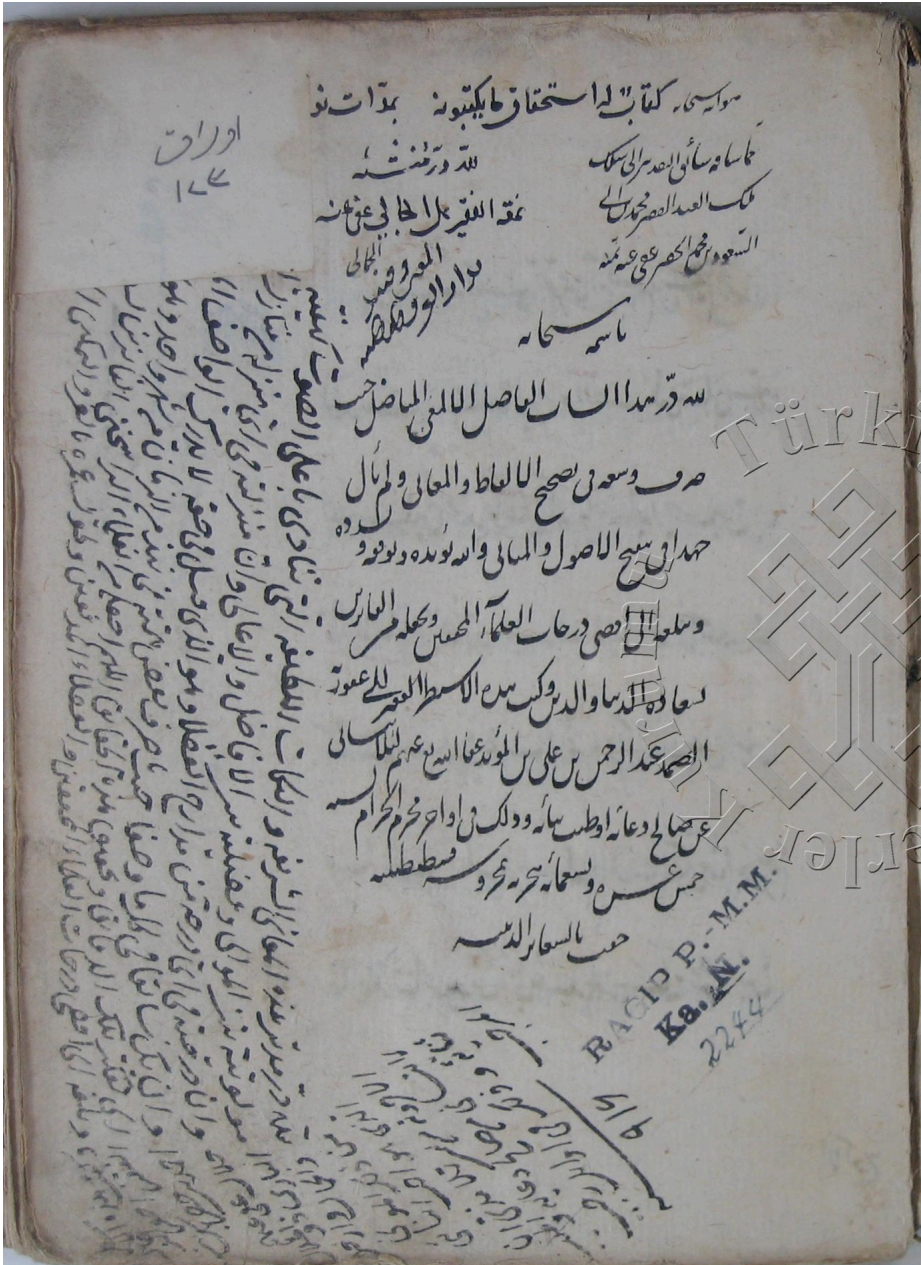
EK 1: Nüshanın Kapağı

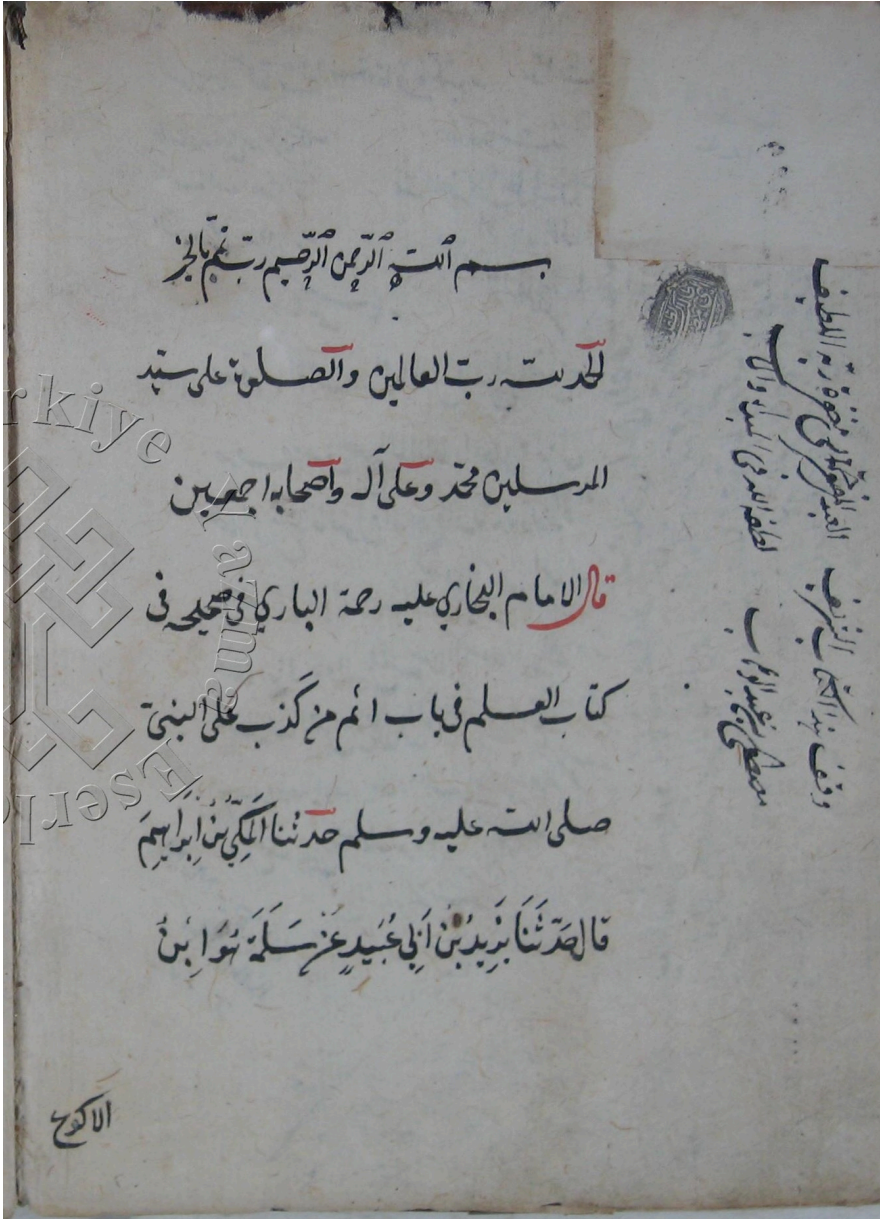
EK 2: Nüshanın Zahriyyesi

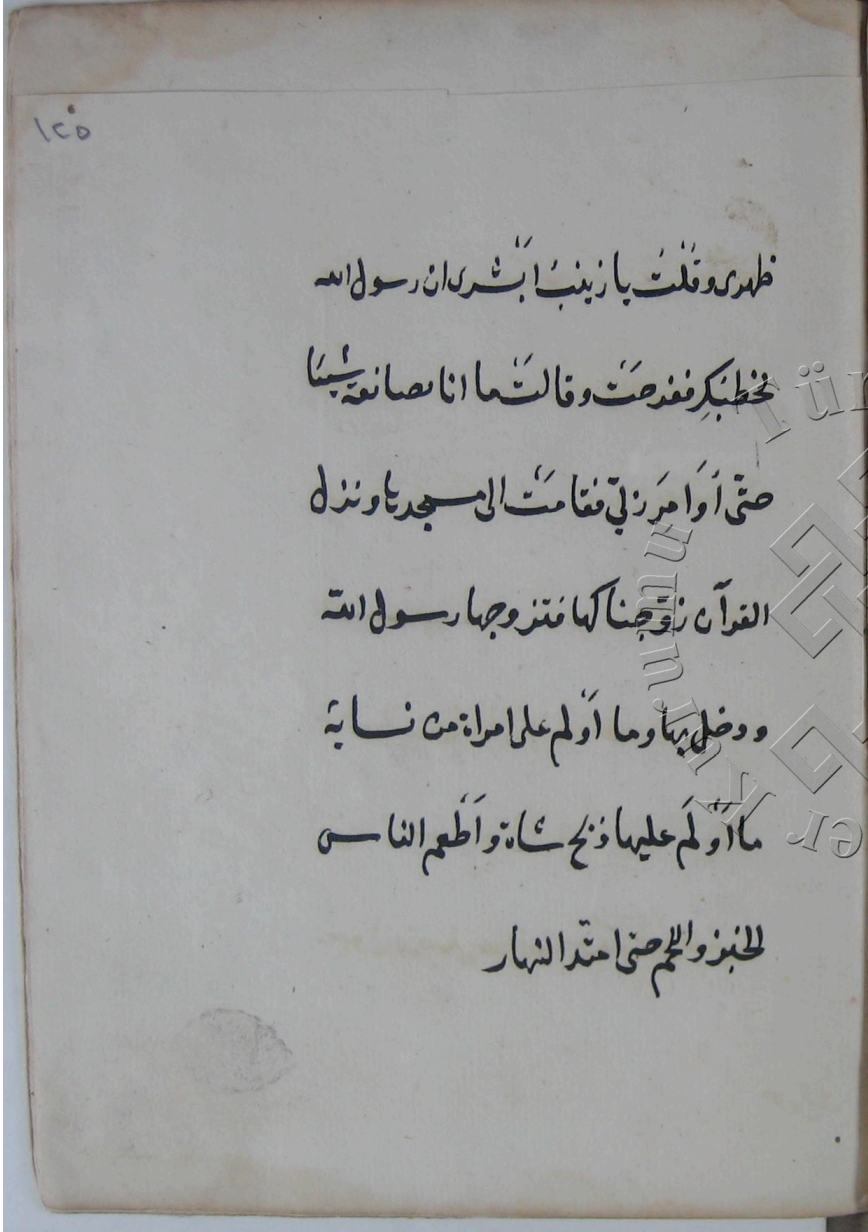
EK 3: İstinsah Kaydı

EK 4: Şerhin ilk sayfası

EK 5: Hatime Sayfası

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı / Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.
The research was conducted by a single author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale iThenticate yazılımıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed
